

СВЕЩЕНИК ИВАН БОНЕВ, СЕЛО ПОКРОВАН, ИВАЙЛОВГРАДСКО, И УЧАСТИЕТО ИМ В ПОДГОТОВКАТА НА ИЛИНДЕНСКО- ПРЕОБРАЖЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ

Доц. д-р Георги Граматиков

“И КЪМ БЕСИЛКАТА ТРЯБВА ДА ВЪРВИМ С ПЕСНИ И ЗАСМЕНИ ЛИЦА, КОГАТО ТРЯБВА ДА СЕ МРЕ ЗА СВОБОДАТА”. Това е веруюто на свещеник Иван Бонев, което изповядва в затвора през 1903 г. пред един съвременник и участник в националноосвободителните борби от 1903 – 1908 г. – Димитър Карев. В спомените си революционерът отбелязва, че това е истински патриот и хуманен човек, който вярва в свободата.¹

Свещеник Иван Бонев е роден на 15 август 1866 г. в гр. Кукуш, Македония. По това време градът е център на борбите за българска църковна национална независимост. От 1050 къщи 1020 приемат унията, признават духовното ведомство на Римския папа и се отричат от Вселенската патриаршия.

Още като ученик неговите способности не остават незабелязани. Едва 11-годишен той е изпратен в Рим, където завършва класическа гимназия, а след това и висша духовна академия. Завръщайки се в Македония, решава да се отдаде на свещеническото поприще, уверен, че пътят към свободата минава през духовното освобождение на родния му край.

Ръкоположен за свещеник през 1888 г., след редица назначения в края на 90-те години на XIX в., той получава ново назначение в Одрин, като същевременно помага на епископ Михаил Петков, по това време апостолически наместник за българите католици от източен обряд в Тракия. В Одрин престоюва до 1901 г., когато е назначен за енорийски свещеник в с. Покрован, Ивайловградско. По примера на много други селища в Одринския вилает селото приема унията през 1861 г. Последвалите събития в Тракия и Македония променят решително неговия свещенически живот.²

В началото на XX в. населението от тези две области, останали в пределите на Османската империя, е в усилена подготовка за въоръжена борба. Разширява се и организационната структура в

Западна Тракия, изгражда се революционната мрежа, а населението се въоръжава по места за бъдещото въстание. Появяват се и първите чети, които изпълняват задачите, възложени от Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО/.

В най-големия по територия окръг на ВМОРО – Одринския, създадените и постоянно действащи агитационно-организаторски чети се намират до голяма степен в зависимост от географските условия. Най-много, а и най-добре организирани, са четите и комитетите на ВМОРО в планинските райони – Странджа и Родопите. С малки изключения тук са съсредоточени почти всички постоянно функциониращи чети на организацията. Същите извършват огромна по обем агитационно-организаторска дейност, въоръжаване и военно обучение на населението.³

Масовизирането на агитационно-организаторските чети и на цялата организация не подминава и българските села в Ивайловградско. Тук са налице всички условия за създаване на добра организация за подготовката на бъдещото въстание. Създадени са революционни комитети в редица селища. Поради своето географско разположение те се превръщат във важен път за пренасяне на оръжие и други материали, а така също и за прехвърляне на нелегални революционни дейци от Княжеството към Западна Тракия и обратно.

През селата на Ивайловградска околия се оформят два извънредно важни организационни канала. Единият идва от днешния град Любимец и село Малко градище, които тогава са в границите на Княжество България. Премайна границата по билото на Югоизточните Родопи и през селата Камилски дол, Покрован, Сив кладенец, Долно и Горно Луково, които днес са в границите на България, каналът продължава за с. Каяджик, смесено екархийско-униатско село, фактическият център на целия Дедеагачки революционен район, и достига до градовете Софлу, Фере и Дедеагач (дн. Р. Гърция). Другият канал започва от Хасково, минава българо-турската граница, близо до р. Арда около днешния град Маджарово и през българските села Черничено, Попско, Гугутка, които днес са в границите на България, преминава през селата Малък и Голям Дервент и продължава надолу към Гюмюрджина и другите селища на централна Беломорска Тракия, останали днес в Р. Гърция. Особено голямо значение придобиват тези канали през

втората половина на 1902 и през 1903 г., когато през тях започват да се пренасят големи количества взривни материали и оръжие за Беломорска Тракия.⁴

Търсейки съмишленици и участници в революционната борба, един от дейците на ВМОРО – Спас Добрев, родом от Свиленград, а по това време учител в с. Драбишна, Ивайловградско, спечелва за делото на бъдещото въстание свещеника Иван Бонев от с. Покрован. Доверява му се изцяло и в навечерието на Великден през 1903 г., късно вечерта след службата на Велики четвъртък в църквата “Св. Василий”, той посреща четата на войводата Вълчо Антонов от Нова Загора и помощника му Петър Митев от Свиленград. Навръх Великден, пред Евангелието и кръстосаните револвер и нож, отец Иван Бонев и още двадесет души от селото полагат клетва за вярност към организацията. Така Покрован става едно от селищата със свой дял в революционния канал за прехвърляне революционни дейци, пренасяне на оръжие и други материали от България за Западна Тракия.

Друга една от причините дейците на ВМОРО да изберат Покрован е и тази, че в землището на север от селото, откъдето преминава р. Арда, има на две места удобен брод за преминаване на реката. Това са местностите Марта и Гечите, където е сравнително равно, реката се разлива и е плитка, което е причина за лесното преминаване през нея. Оттук преминават организирани чети, които отиват или се връщат от България, пренасят оръжие или по организационни въпроси. Много от тях отсядат в някои от домовете на членовете на организацията и чакат удобен момент да продължат изпълнението на задачите си. Други пък се укриват около селото със знанието на отец Иван Бонев, получават храна и необходимата информация. Друг път пък оставят на съхранение носенето от тях оръжие за съхранение на подходящи за това къщи. Примерите в това отношение не са един или два. Не един или двама революционни дейци, търсени от турската полиция, са принудени да бягат в България. За това пише по-късно в своите спомени Димитър Стамболов от с. Драбишна, Ивайловградско, който успява да избяга от турския затвор и с помощта на членове от четата на Таню Николов достигат до с. Покрован. Посрещнати от отец Иван Бонев, са настанени в една от къщите на селото, където са и нахранени и тук в удобен момент чакат да бъдат прехвърлени през р. Арда към

границата. Вечерта, водени от човек от селото, който добре знае къде са разположени турски постове, преминават р. Арда и оттам продължават към българо-турската граница, за да се прехвърлят в свободна България.

Избирането на отец Иван Бонев за нелегален член на революционната организация и привличането от него на една част от мъжете в селото в нея не е случайно. Още с пристигането си в селото той впечатлява дейците на ВМОРО като човек, на когото може да се доверят. Един от активните дейци на македоно-одринското движение – Христо Караманджуков, по-късно пише за него, че “е българин от гр. Кукуш, много интелигентен човек, с добро сърце, отличен родолюбец и много смел работник. Поради тия свои качества той остави добри спомени сред нас. Като католически свещеник и според тогавашния манталитет на турците, които бяха особено внимателни и предпазливи изобщо към представителите на чуждестранните мисионери, отец Иван беше поставен пред тях при извънредно благоприятни условия. Поради това особата му беше някак си неприкосновена, при което и той сам се чувстваше свободен и независим в своите движения и действия. Ето защо, когато беше необходимо да се пренасят забранени и опасни материали, като динамит, револвери, патрони, с противодържавно съдържание вестници, книги и пр., тия задачи винаги се възлагаха нему. И той ги изпълняваше много охотно и акуратно. От друга страна, като човек на друга религиозна мисия, неговото участие в религиозните работи вдъхваше по-голяма надежда в тържеството на освободителното дело”.⁵

С увеличаване членовете на ВМОРО и разширяването на революционната мрежа постепенно се извършва масовизиране на организацията. Заедно с това обаче в живота и в състава ѝ се засилва опасността от предателство и залавяне на нейни дейци от турските власти. Това е причината през септември 1903 г. в организацията на селата не само в Ивайловградско, а и тези от Западна Тракия, останали днес в Р. Гърция, да стане провал.

По сведения на един от участниците в тези събития – Димитър Карев, от с. Балъкьой, Ференска околия, ученик в Одринската българска гимназия „Д-р Петър Берон” провалът на цялата организация по подготовката на Илинденско-Преображенското въстание става през септември 1903 г. Чета от около 30 момчета, събрани от

селата Балъкьой, Окуф, Доганхисар, Домуздере и др. – Ференско, под ръководството на Апостол Дограмаджиев е натоварена да замине за България, за да достави оръжии за организацията. Тя преминава през ивайловградските български села Долно Луково, Сив кладенец и Покрован, за да бъдат прехвърлени през р. Арда към с. Камилски дол и оттам към границата. Както на отиване, така и на връщане те вече познават хората, които ги посрещат и посредничат за безопасното им придвижване. На връщане от България, след като достигат до гръцкото с. Козлуджа, (дн. Орешино) – Ивайловградско, двамата четници Вълчо Павлов и Стоян Чавдарлиев се откъсват от четата и се отбиват в лозята на селото, за да си наберат грозде. Хванати от гръцкия пъдар, те са предадени на турските власти. Подложени на разпит и с обещание, че ще бъдат пуснати, предават имената на всички участници от селата, през които са преминали.

При разпита те правят достойние изградената организация в селата и нейните членове. Последват арести. Арестувани са отец Иван Бонев и още двадесет души от селото. В затвора в Ивайловград попадат около 80-100 души българи от ивайловградските села Камилски дол, Покрован, Долно Луково и Гугутка. От селата, които днес са в Р. Гърция, има затворници от Пишмян, Голям Дервент и Балъкьой. След престой до 6 януари 1904 г. – Богоявление, всички затворници са прехвърлени в одринския централен затвор. Тук, с още 180 революционни дейци, попада в отделението на затвора “Чатлак капу” и Иван Бонев. В четирите отделения на затвора по това време се намират 900 затворници, от които 600 политически, все българи. Сред тях 14 са свещеници и 35 учители.

В одринския затвор Иван Бонев се ползва с голям авторитет сред останалите българи и единодушно е посочен за председател на революционното бюро, съставено от учители и свещеници. За ради доказаната си революционна и противодържавна дейност той е трябвало да получи присъда от 101 години затвор. Единствено благодарение постъпките на епископ Михаил Петков и на френския и австро-унгарския консул в Одрин пред местните власти той е съден заедно с другите политически затворници през 1904 г. и е освободен, като получава оправдателна присъда.⁶

Преживяванията си в затвора Бонев споделя по-късно пред представител на немското списание “Missionen”. Те са отпечатани

през 1913 г. в три последователни броя под заглавие “В турския затвор”. Публикувана е и снимка на свещеника, въоръжен с пушка като четник.

Поради ограничените възможности на това научно съобщение ще се опитаме да коментираме най-важното от спомените на отец Иван Бонев. Дословно ще цитираме само онова, което смятаме за необходимо и което ще бъде интересно за читателя.

В началото на своите спомени пред кореспондента на списание “Missionen” отец Иван Бонев споделя, че 1903 г. е “най-хубавото време за българските въстаници”. “Комитлъка” – с това име местното население нарича времето на подготовката на Илинденско – Преображенското въстание в Тракия. Изградените революционни чети извършват дейността си необезпокоявани само в гористите райони, тъй като там турците никога не рискуват да ги преследват. За сметка на това най-много страда беззащитното мирно население, защото се предполага, че е съучастник в укриването и снабдяването с храна. Революционните дейци отец Иван Бонев нарича комити, които извършват своите акции преди всичко нощем, тъй като турските военни части не ги безпокоят по това време. Само тогава селото се посещава и се извършва необходимата революционна дейност. Всичко се пази в дълбока тайна и ако има и най-малко донесение до турските власти, “комитите при най-добрия случай изпращаха всеки предател на оня свят”.

По-нататък отец Иван Бонев разказва подробно как в Ивайловград, по време на пазарен ден, турски полицаи му нареждат да се яви в конака заедно със селяните, които го придружават. Без каквито и да било обяснения всички са отведени в затвора, където условията са такива, “че да направят непоносим живота на затворниците”. Описвайки ужасните условия, при които са поставени, Иван Бонев отговаря и на въпроса кои и колко души са. В помещението, където е затворен, има още около стотина затворници от съседните села, обвинени в революционна дейност.

От заварените затворници той разбира, че много от тях са подложени на жесток разпит и побой. “Техните подути лица и окървавените им дрипи, обвити крака, по най-красноречив начин говореха, какво ни очаква и нас. Повечето мои енорияши, продължава по-нататък Иван Бонев, трепереха при мисълта за бъдещето. Аз търсех да им вдъхна кураж и надежда в тяхната невинност...”,

подсещах ги, че поемам върху себе си вината, без да мисля за последствията. За себе си се надявах, заради качеството ми на католически свещеник, че ще намеря справедлива защита от страна на европейските консули и тъй да спася себе си и енорияшите си”.

При първия разпит Иван Бонев се държи достойно и заявява, че е католически свещеник и като такъв е под покровителството на европейските посланици. Дръзкото му поведение, по време на целия разпит кара официалните турски власти да го препратят при каймаканина. След дълъг разговор той е настанен при по-добри условия, в “каве одасъ” – стаята на кафеджията до портата на затвора, откъдето има възможност да разговаря с дежурните жандари – полицаи.

От тази стая отец Иван Бонев има възможност да слуша вечер водените разпити и мъчения, на които са подложени затворниците. Между тях той разпознава един от своите енорияши. “Измъчването от турците е страшно. Обвиненият е с вързана уста, легнал по корем, после му връзват двата крака заедно, издигат го нагоре с въжета и удрят с дрянова тояга босите стъпала. Съдията съвсем хладнокръвно слуша виковете и виенето и когато забележи, че болките са стигнали до връхната точка, поставя внезапно един въпрос на изтезавания. След това, ако не се даде задоволителен отговор, разпитът продължава. Удрят не само по босите стъпала, а и по цялото тяло. Палачите знаят добре местата, където най-много боли”.

По-нататък отец Иван Бонев разказва за мъченията и смъртта на своя енорияш Иван Русев. „Той трябва толкова кръв да е изгубил, щото всеки път офицерът считаше разпита за безполезен и аз чух като заповяда на жандарите да го хвърлят връз стената, та да „пукне” защото това му правеше удоволствие. Искаха вероятно да прикрият нещастната смърт от неговите съзатворници”.

Слушайки през стената за мъченията и стенанията на своя съселянин, отец Иван Бонев успява с помощта на намерен остър шиш в стаята, където е арестуван, да пробие малък отвор в стената и да разговаря с умиращия човек. Опитва се да го утеши, като му обещава, че ако той бъде спасен, ще се погрижи за семейството му и петте му деца. „После му говорих за небето, където свършват всички мъки и където е вечното отечество на християните. Той се съгласи с мен и поиска да се изповяда. За този свят акт той събра остатъка от своята енергия и последния проблисък на своето почти

помрачено съзнание. Нашият тъжен разговор беше много пъти прекъсван от изпадането му в несвяст.” Отец Иван Бонев, съзнавайки, че не може повече да помогне, освен „набожните мисли и късите молитви, които му пришепвах не останаха без отговор. „Сбогом и последно прости” са последните думи на умирация. Скоро хъркането свърши. Леех сълзи за този нещастник в безсилие”.

След осемдневен престой в “каве одасъто” той отново е върнат в подземията на затвора при другите затворници. Тук намира почти всички арестувани покрованци, а също така и затворници от много села на района. „Имаше хора от Дедеагач, Скече, Домуз дере, Догахисар, Турбалакьой, Дервент и от други села на околността. Войниците отиваха от село на село, за да извършават арести сред българското население”.

В затвора отец Иван Бонев посреща и арестуваните от с. Балъкьой, Ференско, групата арестувани от седем души, между които и ученикът Димитър Карев, който по-късно в своите спомени подробно описва преживяванията в ивайловградския затвор. Именно с него отец Иван Бонев завързва разговор и изрича крилатата фраза, с която започнах в началото на настоящото съобщение. Интересни са описанията на младия участник в революционната борба за арестуването на неговите сподвижници от селото, за освидетелстването им пред турската полиция от двамата предатели – арестувани при с. Козлуджа (дн. Орешино) Вълчо Павлов и Стоян Чавдарлиев. В затвора Димитър Карев има възможност да чете вестник „Едирне”, издаван от турската власт и списван на три езика – турски, български и гръцки, където се поместват сведения за арестувани и осъдени политически затворници. „Аз го четох един ден и останах замислен и загрижен за своята съдба. Като стоях така унесен в мрачни мисли и настроения, вратата скръцна и се отвори. Влезе един млад свещеник на около 35 години, среден на ръст, черноок и приветлив. „Добър ден братя!” – извика той гордо и смело. Бодрият му вид ни съживи. След това се приближи до мен и ме запита със следните думи: „Защо младо момче, си се умислил такъв?” Аз му разказах за прочетеното във в. „Едирне”. „Не – каза той – и да ни осъдят, никой няма да излежи и изтърпи наказанието си. Пък най-сетне – продължи той – и към бесилката трябва да вървим с песни и засмени лица, когато трябва да се мре за свободата.” Той беше униатският свещеник на с. Покрован, Ортакьойско (Ивайло-

вградско), родом от гр. Кукуш – Македония...” Той беше като баща – наставник за всички затворници. Според твърденията на неговите съселяни – енорияши, той ги съветвал да хвърлят всичката вина върху него. Заради това съдът трябваше да го осъди на 101 години, но за голямо учудване на всички ни при разглеждане на делото той получи оправдателна присъда. Както научихме после, католическият владика и френският консул в Одрин се застъпили за неговото освобождаване. Турската власт беше такава – гледаше да не докосне и разсърди с нещо представителите на някоя европейска велика сила.” И по-нататък Димитър Карев споделя, че с отец Иван Бонев стават доста близки, с него споделя опасенията си, а свещеникът му помага със съвет как да постъпи при разпита от турската полиция. „Вечерно време, след като залъжехме своя гладен стомах с каквото дал Господ, събирахме се около отец Иван Бонев 5-6 души и почвахме да пеем патриотични песни, с които повишавахме своя унил дух....”

Три месеца след задържането си отец Иван Бонев повече не е разпитван. Френският консул напразно търси пътища за неговото освобождение. Отговорът на турските власти е, че той е свободен, но под полицейски надзор. По тази причина е настанен в един от хановите на града при определените му условия. Това му дава възможност да поддържа контакти с познати гърци от града, а така също и да бъде посещаван и да разговаря с представители на френския консул. Изправен пред съда, той е подложен на разпит и провокации. Не подписва протокола от заседанието, поради което заедно с още 75 души българи е отведен в одринския затвор.

Оковани в тежки вериги, измъчени и отслабнали, предложено им е да вървят пеш близо 50 км до Одрин – разстояние твърде непосилно за тях. След намесата на отец Иван Бонев и събраните средства между затворниците полицейската част наема волски коли, с които затворниците се придвижват до Одрин.

След един ден път затворниците пристигат в одринския затвор “Кавук”. Това е “една обширна изба, в която се слиза по няколко мръсни стъпала. Вътре мръсотията е още по-гнусна. Положението долу беше по-ужасно, отколкото аз смеех да си представя. В нашето отделение “Чатлак капу” не бяхме по-малко от 180 затворника, които лежаха един върху друг..

До нашето помещение имаше още три други, които по това

време бяха почти препълнени. В целия одрински затвор бяха подслонени 900 души затворници¹ от които 300 души общо наказателни и другите 600 души политически. Към последните са 14 свещеника и 35 български учители”.

По-нататък следва подробно описание за начина на живот в затвора, групите, които се формират, правото на силните да ръководят и определят правилата на затворническия живот и т. н. Свое място и значение намира и групата на поповете и учителите, която постепенно се превръща в “ръководно бюро”. Отец Иван Бонев пише: по някакъв начин заех председателството на нашето сдружение. Моето влияние, което бях спечелил над затворниците през моето тримесечно задържане в Ортакьойския затвор, продължаваше, а покровителството на чуждите сили ми отстъпи пред турците поне едно донякъде почтено място”.

В затвора отец Иван Бонев е посещаван от представители на европейските консули, на католическата общност в града и получава храна, която той раздава на затворниците, като не изключва и мюсюлмани, които винаги с благодарност приемат неговите малки подаръци.

Много от затворниците са измъчвани от гадините (паразитите), които изобилстват сред тях и са причина много от тях да заболят. На други пък им прогниват дрехите и стават на парцали. Бельото им, което е невъзможно да бъде сменявано, представлява смърдящи дрипи. Отец Иван жертва малкото си спестени пари, за да купи на всекиго по една риза. „Не изключвах и двамата шпиони, които полицията ми беше поставила в допир. Това бяха двама българи – Стоян и Вълчо, биволари от с. Балькьой, Дедеагачско, на които властта вероятно е обещала златни планини за тяхното предателство. Те през целия ден ме задяваха с разкази за романтични приключения, които биха желали да изживеят сред комитите. При всички заговори, разбира се, те са били замесени. Те мислеха със своите разговори да ме предразположат към признание. Аз ги оставях да бърбят колкото си щат, докато най-после забелязаха, че съм проникнал в техните замисли. Когато дадох и на тях по една риза, също както и на другите, в очите им блеснаха сълзи на затрогване и разкаяние и те ми признаха жалката си роля, която досега са играели, и молеха за прошка, която им дадох без колебание, като ги задължих, че е в техен собствен интерес най-строго да мълчат,

защото другарите им биха ги унищожили при най-малкото подозрение”. Двата шпиони, за които подробно си спомня отец Иван са същите предатели, заловени в лозята на с. Козлуджа (дн. Орешино), Ортакьойско, и станали причина за разкриване на нелегалната революционна организация в много села на Западна Тракия.

Сред затворниците не липсват и вербувани от полицията и други шпиони. За сметка на това между тях има изградени жестоки правни норми, нарушението на които води до жестоки наказания. Така за извършване на кражба или доносничество при разпит виновните се наказват със смърт. “Това ставаше обикновено при изходните места, намиращи се в края на един дълъг тесен коридор. Убиецът дебнеше момента, когато през нощта жертвата отиваше там. Горкият наивник приближаваше безгрижно полусънен. Едва е затворил вратата на помещението след себе си и веригата се стоварваше върху черепа му. С тих стон той падаше на земята, а убиецът нямаше нищо повече да прави, освен да замъкне трупа и да го хвърли между гредите долу в канала, където пазачите никога не биха потърсили някакъв труп.

На съдиите и пазачите изчезването на някои затворници им беше съвсем безразлично, а самите затворници пазеха най-строга тайна. Моето често посредничество при разпри, които понякога успях да загладя, след време ме издигна до достойнството на арбитражен съдия, което достойнство ми даваше възможност случайно да спася живота на някои беден”.

По-нататък на страниците на списание “Missionen” отец Иван Бонев разказва за интересни случки с различни хора от затвора. Много от тях са любопитни, а понякога будят и смях. Споделя и това, че при преследването на четниците в различните райони на Тракия без причина са арестувани и богати хора – чорбаджии, от които се искат огромни откупи. Поради невъзможност да ги платят, те също попадат в затвора в Одрин и са подложени на унижения и наказания.

Заедно с това се описва и съдебната процедура. Въпреки липсата на конкретни обвинения от триста затворници са освободени едва 23 души. За останалите наказанието е между 15 и 101 години. При прочитането на присъдите председателят на съда се обръща към отец Иван Бонев с думите: “Касае се за присъди, а за тебе специално едно оправдание. Пред вид на твоето писмено обяснение,

че не си имал нищо общо с комитите и презираш техния начин на действие, Върховният съд благоволи да те пусне на свобода”. Впоследствие свещеникът узнава, че в началото на съдебното дело той е трябвало да получи присъда от 101 години.⁷

Това в най-общ план са публикуваните спомени на отец Иван Бонев. Безспорно, те са един своеобразен извор за събитията от 1903-1904 г. и хвърлят обилна светлина по тези проблеми. Те остават и досега неизвестни за много изследователи на тези събития от българската история.

Първи, който използва тези спомени, е свещеник Велик Вичев, също от Покрован, който ги включва през 60-те години на ХХ в. в неговия ръкопис за историята на селото. Неведнъж съм ги използвал и аз, когато съм се опитвал да разкажа по-подробно за моето родно село, за приемането на унията, за участието на покрованци в подготовката на Илинденско-Преображенското въстание, за веруването на свещеник Иван Бонев, за жестокото клане и разорението на селото през 1913 г. По-късно, през 90-те години отчасти ги използва и Светлозар Елдърров в книгата си “Униатството в съдбата на България”. През 2003 г., във връзка със 100 годишнината от Илинденско-Преображенското въстание, на международна научна конференция под патронажа на президента на Република България Георги Първанов изнесох научното съобщение „Един малко известен деец на националноосвободителното движение от началото на ХХ век – свещеник Иван Бонев”. Днес използвам страниците на сборник „Тракия”, за да направя малки поправки относно предаването в организацията, които намерих допълнително в книгата на Димитър Карев, най-вече за причината на провала. И правя достояние на една много по-голяма аудитория тези спомени, които са паметта не само на моето родно село, но и на всички българи.⁸

За дейността на свещеник Иван Бонев и събитията в с. Покрован, Ивайловградско през 1903 г. използвам и спомените и на няколко останали живи участници от селото, които са записани от свещеник Велик Вичев в началото на 60-те години. Изключително интелигентен, свещеник Велик Вичев успява да възстанови доверието на покрованци към църквата след арестуването на свещеника Георги Минтов през 1952 г. и последвалите тежки години на преследване да се проповядват и да се изпълняват християнските добродетели спрямо църквата. Църковният двор е разграден, ено-

рийският дом е предоставен за ползване от властите, разграбено е имуществото и т. н.

При такива обстоятелства за свещеник в тези тежки години в с. Покрован е изпратен Велик Вичев. За кратко време укрепва вярата на покрованци, става техен духовен водач, привлича населението отново към църквата, става съпричастен към неговите радости и тревоги. Успява да привлече по стара традиция всички по-възрастни мъже вечер, в празничните или студените зимни дни в енорийския дом, където беседва с тях, интересува се от техните истински проблеми, става техен истински изповедник.

В тези постоянни срещи и разговори у него възниква идеята да запише техните спомени. Защото много от тях са свидетели и участници в трагичните събития от 1903-1904 г. и разорението на с. Покрован през 1913 г. Освен това много от тях пазят спомена за тези събития от своите близки и ги споделят. Всичко това се оказва една благодатна почва за отец Велик Вичев и той „с пълни шепи черпи историята на селото от извора”. Благодарение на тях се хвърля допълнителна светлина около въпроса за привличането на отец Иван Бонев и останалите покрованци в подготовката на Илинденско-Преображенското въстание в този район.

В спомените си живите участници споделят как е положена клетвата от много от посветените в подготовката на въстанието, връзката между тях и четниците, които се укриват в или около селото, условията за пренасянето на оръжие или прехвърлянето на революционни дейци, снабдяването им с храна и т. н. При укриването на четници в къщите на селото съпричастни на движението стават жените и децата. При извършване на една или друга услуга децата са получавали дребни монети, за да си купят “шекер”. А когато става провалът в организацията две от децата на Покрован са арестувани и разпитвани от полицията в Ивайловград.

Заслуга на отец Велик Вичев е, че успява да запише имената на всички 20 души покрованци, участници в движението. Особено полезна информация дава 90-годишният дядо Тодор Вълчев Долапчиев, пряк участник в движението, който разказва интересни спомени. Същият успява да се спаси, заедно с годеницата си и още няколко покрованци, като преминават р. Арда и в землището на с. Вълче поле, Свиленградско, пресичат тогавашната българската граница. Спомени разказват и други съвременници, които тогава

са деца или юноши, но са имали възможност да бъдат полезни на бащите си в нелегалната работа по една или друга причина.

Свещеник Велик Вичев разговаря и с дъщерята на убития в ивайловградския затвор четник Иван Русинов, за когото разказва в своите спомени отец Иван Бонев. След смъртта му жената на Иван Русинов с помощта на свои близки го пренася с волска кола и го погребва в селските гробища. В същия затвор загива още един от революционните дейци от с. Покрован – Вълчо Димитров Бъчваров, а жестоко битият Георги Колев Шишлиев издържа на побоя, повтаряйки пред полицията, че няма други участници в нелегалната дейност.⁹

С намесата на Великите европейски сили, застъпничество-то на българското правителство и по редица други политически причини турското правителство е принудено да даде амнистия на политическите затворници на 1 април 1904 г., вследствие на което почти всички са пуснати на свобода. През декември 1904 г. в с. Балъкьой пристига четата на войводата Таню Николов. Свиква събрание в църквата на селото, за да бъдат осъдени двамата предатели, причинили разкриването на организацията в редица селища на Западна Тракия и последвалите събития, които дотогава са на свобода. Стоян Чавдарлиев е осъден на смърт и екзекутиран веднага, а Вълчо Павлов поради застъпничеството на влиятелни негови роднини е помилван и е наказан само с побой.¹⁰

По-нататъшната съдба на отец Иван Бонев след освобождаването му от затвора през 1904 г. може да се каже е една одисея. Излязъл на свобода, той е изпратен в Цариград да служи в българо-руниатската църква “Пресвета Богородица”. Тук служи до 1908 г., като помага в организирането на българо-руниатската общност и на архиепископ Михаил Милов. През юли 1908 г. получава ново назначение като енорийски свещеник в с. Ак бунар, Одринско.

В това село, между Тунджа и Марица, близо до Одрин, той дочаква обявяването на Балканската война и падането на Одрин. Но радостта е кратка. При последвалите събития след Междусъюзническата война Тракия е реокупирана, а българското население е подложено на безмилостно избиване. Това кара отец Иван Бонев, заедно с общинското ръководство на с. Ак бунар, да изпратят жените и децата към българската граница, а мъжете да се въоръжават, за да защитават селото.

Твърде драматична е тази защита. Самият отец Иван Бонев въоръжен обикаля постовете, вдъхва кураж, насърчава с едничката мисъл да помогне на всеки. На 9 юли, когато приближава редовната турска кавалерия, защитниците се оттеглят при своите съселани, настанени в с. Лалково, зад старата граница. Граничната бразда обаче вече не е в състояние да спре турската войска. На 11 юли тя навлиза в старите предели на страната и опожарява редица села. В резултат на последвалите военни действия българската войска с подкрепата на доброволци от местното население и от бежанците успява да изтласка противника отвъд границата.

Още неотшумели събитията, отец Иван описва премеждията си в малка книжка под заглавие “Турското нахлуване в Тракия през месец юли 1913 година”. Приходите от книгата той предоставя в полза на бежанците.¹¹

Във времето между Балканските войни и Първата световна война Иван Бонев е зает изцяло с грижи по настаняването на бежанците от с. Ак бунар в с. Присадец, Тополовградско. Същевременно не губи надеждата, че един ден всички ще се върнат по родните си места. За съжаление надеждите на отец Иван Бонев да види отново бившата си енория не се осъществяват. Макар и с разклатено здраве, грижата за духовните нужди на неговите енорияши не го напуска. Яхнал кон, той често обикаля целия район и помага на бежанците да пуснат нов корен в България. През септември 1926 г. е назначен за енорийски свещеник в новата униатска църква “Успение Богородично” в София. Включва се активно в утвърждаването и изграждането на българската католическа църква с източен обред. Умира на 15 февруари 1931 г. след кратко боледуване.¹²

В заключение ще си позволя да отбележа, че национално-освободителното движение на българите от Македония и Одринска Тракия обхваща почти всички български селища. ВМОРО осъществява своята дейност в тези райони чрез масовизирането си и подготовката на българското население за въоръжена борба. Създаденият четнически институт е и единственият защитник на българите от двете поробени области. Той се изгражда в тясна зависимост от редица условия, като едно от тях е да извършва агитационно-организаторска работа сред населението и да се масовизира организацията до избухването на въстанието. В тази организационна дейност не без значение е въоръжаването на бъде-

щите въстаници, умението им да се сражават и т. н.

При организацията и подготовката на въстанието активно участие взема свещеник Иван Бонев и населението на едно източнородопско село в най-източния дял на Западна Тракия, което се включва в създаването и дейността на ВМОРО, решено с оръжие да извоюва свободата си и което дава своите жертви. Това население заедно със своя свещеник имат ясното съзнание за своята национална принадлежност и изострено чувство за съпричастност към общонационалните проблеми. Затова те не остават встрани от борбите за национално освобождение и обединение и участват в борбата със същия ентузиазъм, както и целия български народ.

Позволих си да споделя отново в поредния брой на сборник „Тракия“ дейността на отец Иван Бонев и неговите преживявания в затвора, всичко онова, което кара мъжете на с. Покрован да се включат активно през 1903 г. в подготовката на Илинденско-Преображенското въстание. Внесох допълнително нови моменти, поправки и подробности около тези събития. И отново ще кажа, че използвам за първи път по-подробно спомените на Димитър Карев, на които се доверявам, защото е пряк участник в тези събития, за да коригирам някои от сведенията, които е записал отец Велик Вичев от някои покрованци – съвременници на тези събития. Уверен съм, че публикуваните спомени на революционера-свещеник Иван Бонев са от изключително значение тогава, когато са публикувани, защото стават достояние на европейската общественост за жестокостите в турските затвори за политическите затворници, дръзнали да въстанат срещу Османската империя, търсейки своята национална независимост, а днес са изключително ценен извор за българската история от началото на XX в. Това никога не трябва да се забравя!

Аз съм роден в с. Покрован и съм слушал за тези събития от малък неведнъж. Познавах много добре отец Велик Вичев. Изключително интелигентен свещеник, знаеше френски и немски. Неведнъж е гостувал на нашето семейство по различни поводи. Баща ми беше църковен певец-граматик в църквата. Оттам е формирана и нашата голяма фамилия. Тя води началото от прадядо ми Георги, който е църковен певец-граматик още преди покрованци да приемат унията през 1866 г. и продължава да бъде такъв в новопостроената църква „Св. Василий“, която турците изгарят през

1913 г. Баща ми е последният граматик от фамилията. Като студент през 60-те години неведнъж сме разговаряли с отец Велик Вичев, ходели сме на места около селото, където има следи от тракийски поселения – могили. От него научих много неща, даваше ми напътствия и полезни съвети. Знаех за упоритостта с която се беше нагърбил да събира материали за историята на селото и намерението му да обедини всичко в една книга. За съжаление през тези години беше почти невъзможно да бъде издадена една такава книга, още повече, че като свещеник той не беше долюбван от властите.

Отец Велик Вичев събра в един ръкопис, озаглавен „Книга за село Покрован”, всичко, което бе научил от покрованци. Този ръкопис след смъртта му беше приписван от Иван Маринов – покрованец, близък също на свещеника, който беше добавил ненужно някои неща. Дълго време се канех да обработя ръкописа и да отстраня това, което е прибавено неподходящо в ръкописа. Направих някои бележки, които установих в хода на редакцията, че липсват, и с мой обстоен предговор „За историята на село Покрован и отец Велик Вичев”, през 2009 г. с финансовата подкрепа на група покрованци издадохме „Книга за село Покрован”, която предизвика особен интерес не само сред покрованци, но сред населението от околните селища. Книгата беше представена освен в селото, така също в Стара Загора и къща-музей „Пейо Яворов” – Чирпан, със съдействието на епископ Христо Пройков – апостолически екзарх на българите католици с източен обред, известни в историята като униати, и Българската телеграфна агенция. Книгата се предлагаше в униатските църкви в София и Пловдив, където намери радушен прием и десетки читатели.

Това е последното ми научно съобщение на тази тема, което считам за най-пълно и точно. Това е малкото ми синовно признание към паметта на покрованци, единственото българско село в Ивайловградско, организирано революционен комитет и дало две жертви в подготовка на Илинденско-Преображенското въстание през 1903 г. Към отец Иван Бонев и всички тракийци, които участват в борбата за извоюване на свободата на Тракия. Към обичания от всички покрованци отец Велик Вичев, оставил трайни следи във възстановяването доверието към църквата и укрепването вярата на покрованци след злополучната 1952 г., когато беше направен опит за унищожението и отричането й.

БЕЛЕЖКИ:

1. Карев, Д. Един кът от Беломорска Тракия (Балъкьой). С. 1994, с. 121.
2. Елдърров, С. Униатството в съдбата на България. С., 1994, с. 68 – 70; Граматиков, Г. Приемане и утвърждаване на униатството в село Покрован, Ивайловградско. ИМЮИБ, 1993, т. 16, с. 185 – 203; Вичев, В. Книга за село Покрован. Х – во, 2009, с. 75 – 85.
3. Петров, Т. Нелегалната армия на ВМОРО в Македония и Одринско 1899 – 1908. С., 1993, с. 62 – 82.
4. Караманджуков, Хр. Западно-тракийските българи в своето културно – историческо минало с особен поглед към тяхното политико – революционно движение. С., 1934, с. 284 – 290.
5. Пак там, с. 299 – 300; Вичев, В. Книга за село Покрован. Х – во, 2009, с. 74 – 90; БИА – С-я, ф. 745, оп.1, а. е. 1, л. 1 – 45.
6. Вичев, В. Цит. съч., с. 74 – 84; Карев, Д. Цит. Съч., с. 111 – 114.
7. Вичев, В. Цит. съч., с. 91 – 113; Карев, Д. Цит. съч., с. 121 – 125.
8. Граматиков, Г. “Към бесилката с песни . . .” Литературен алманах “Юг”, 1989, 2, с. 143 – 151; С песни и със засмени лица към бесилката. Спомени на един свещеник. – Известия на Тракийския научен институт, т. 4, 2003, с. 159 – 168; „И към бесилката трябва да вървим с песни и със засмени лица, когато трябва да се мре за свободата” – спомени на свещеник Иван Бонев. – Годишник на Историческия музей – Пловдив, т. 2, 2003, с. 91 – 97; Един малко известен деец на националноосвободителното движение от началото на ХХ век – свещеник Иван Бонев. – 100 години от Илинденско – Преображенското въстание. С., 2005, с. 367 – 377; Елдърров, С. Цит. съч., с. 68 – 76.
9. Вичев, В. Цит. съч., с. 74 – 84.
10. Карев, Д. Цит. съч., с. 131.
11. Бонев, И. Турското нахлуване в Тракия през месец юний 1913 година. Ямбол, 1913, с. 28 – 37.
12. Елдърров, С. Цит. съч. с. 74 – 76; Католиците в България 1878 – 1989. С. 2002, с. 444, 473, 512, 519, 521.